

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Bakalářská práce

Vít Ulman

Právo a trest v období Válčících států a na počátku císařské Číny: Ideál a realita

Law and Punishment in the Warring States Period and Early Imperial China: Ideal and reality

Praha 2011

vedoucí práce: Mgr. Jakub Maršálek Ph. D.

Poděkování: Chtěl bych zde poděkovat panu doktoru Maršálkovi za vedení práce a cenné připomínky. Zároveň chci poděkovat panu doktoru Zádrapovi za mnoho zajímavých informací ohledně legismu ve staré Číně.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne:

Podpis:

Anotace:

V této práci se zabývám čínským trestním právem v období Válčících států a na počátku císařské Číny. Nejprve krátce charakterizuji hlavní prameny. Poté se zabývám teoretickou stránkou práva a trestu v této době hlavně v kontextu jeho obrazu v normativních legistických textech *Shangjunshu* a *Hanfeizi*. To následně uvádím do kontrastu s reálným stavem práva této doby na základě archeologických nálezů textů právní povahy napsaných na bambusové úštěpky.

Klíčová slova:

Právo ve staré Číně; legismus; Hanfeizi; Shangjunshu; stát Qin

Abstract:

The main topic of this thesis is law and punishment in the Warring States period and early Imperial China. First I provide a short introduction to basic sources, then I focus on the theoretical aspect of law and punishment in this period, mainly in context of its depiction in the normative legalist texts *Shangjunshu* and *Hanfeizi*. Afterwards I put it in contrast with the real state of law of that period on basis of archeological findings of legal texts written on bamboo slips.

Keywords:

Law in ancient China; legalism; Hanfeizi; Shangjunshu, the Qin state

Obsah:

Úvod.....	6
1. Hlavní prameny pro studium práva v období Válčících států a v raně císařské Číně.7	
1. 1. Zlomky qinského zákoníku.....	7
1. 2. Zlomky raného hanského zákoníku z archeologického naleziště Zhangjiashan.....	8
1. 3. Shangjunshu.....	10
1. 4. Hanfeizi.....	11
2. Teoretický přístup k zákonu a trestu: Myšlenky obsažené v legistických příručkách.....	13
2. 1. Hanfeizi a tři pilíře legismu, hlavně zákon <i>fa</i> 法.....	13
2. 2. Dvě rukojeti vládnutí v Shangjunshu a Hanfeizi.....	16
2. 3. Nepřátelé legismu.....	19
3. Reálný obraz trestního práva ve staré Číně na základě archeologických nálezů.....	21
3. 1. Qinský zákoník v praxi.....	21
3. 2. Chuské zákony - zákony státu mimo sféru vlivu legismu.....	39
3. 3. Zákony rané dynastie Han.....	40
Závěr.....	43

Úvod

Úkol analyzovat právo a právní myšlení v předcísaršské a raně císařské Číně není nikterak lehký. Každý badatel na jakékoli úrovni se v první řadě potýká s nedostatkem pramenů. Ač můžeme snadno na první pohled propadnout iluzi, že o např. Číně doby Válčících států toho víme mnoho, již na druhý pohled se vyrojí celá řada otázek. To platí dvojnásob o právu jak v období Válčících států, tak na počátku císařské Číny. Do roku 1975 jsme měli o skutečném stavu právního systému ve státě Qin, kterému se budu v této práci obšírně věnovat, jen málo informací, museli jsme se spolehnout hlavně na legistické normativní texty – Shangjunshu a Hanfeizi. Jak tomu však často bývá, je velký rozdíl mezi teorií a praxí. Názory a ideály obsažené v těchto dvou normativních textech se ne vždy schodovaly s oficiální politikou ve státě Qin. Po objevu zlomků qinského zákoníku v hrobce číslo 11. v Shuihudi v okrese Yunmeng v provincii Hubei v roce 1975 se nám naskytl poněkud jiný pohled, než nám zprostředkovávaly zmíněné normativní texty. A právě hlavně na rozdíly mezi ideálem představeným v normativních textech a realitou v zákonech této doby bych se chtěl zaměřit v této bakalářské práci.

Kromě qinského práva se krátce dotknu i práva chuského, jež by teoreticky mělo být zasaženo legistickou ideologií pouze málo. Dále se také zmíním o vývoji práva po pádu dynastie Qin, tedy v počátku období vlády dynastie Han.

V práci budu používat čínskou transkripci pinyin, kromě případů, kdy budu přímo citovat český zdroj s oficiální českou transkripcí.

1. Hlavní prameny pro studium práva v období Válčících států a v raně císařské Číně

1.1. Zlomky qinského zákoníku

Zlomky qinského zákoníku byly objeveny v roce 1975 v hrobce číslo 11. v Shuihudi 睡虎地 v okrese Yunmeng v provincii Hubei. Jednalo se o hrob muže jménem Xi 喜. Součástí tohoto hrobu bylo velké množství dokumentů na bambusových úštěpcích, z údajů v nich obsažených je zřejmé, že zemřel někdy brzy po roce 217 př. n. l. a zároveň před smrtí prvního císaře v roce 210 př. n. l.¹ Datování stárí jednotlivých dokumentů je obtížnější. Nejedná se totiž o ucelený dokument, ale o několik navzájem ne zcela souvisejících textů. Čínští editoři těchto textů a následně pak i Hulsewé (1985) je rozdělují do 5 základních skupin (Převážně podle jejich umístění na těle zemřelého):

Nejrozsáhlejší z nich je 18 qinských zákonů:

1. Ustanovení o zemědělství
2. Ustanovení o stájích a parcích
3. Ustanovení o sýpkách
4. Ustanovení o měně
5. Ustanovení o trzích
6. Ustanovení o řemeslnících
7. Ustanovení o normách pro řemeslníky
8. Ustanovení o výcviku řemeslníků
9. Ustanovení o veřejných pracích
10. Ustanovení o kontrolorech prací
11. Ustanovení o ustanovení úředníků
12. Ustanovení o kontrolách
13. Ustanovení o udělení titulu za zásluhy v boji
14. Ustanovení o přidělech pro držitele pasů
15. Ustanovení o preposílání dokumentů

¹ McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

- 16. Ustanovení o ministroví financí
- 17. Ustanovení o kontrolách trestních zákonů
- 18. Ustanovení o závislých státech

Další jsou Ustanovení o kontrolách (odlišné od těch zahrnutých v první skupině). Třetí část pak tvoří různé úryvky z qinského zákoníku. Čtvrtá část je opět rozsáhlejší a jedná se o odpovědi na otázky ohledně qinského zákoníku. (Je zde vidět zřejmá snaha o vyjasnění nejasností obsažených v tomto zákoníku, jenž byl pravděpodobně velkého rozsahu.) Poslední skupinu tvoří *Feng zhen shi* 封診式, (Modely pro pečetení a vyšetřování). K těmto pěti skupinám dále Hulšewé přiřazuje další dvě: Zákony ze státu Wei² a qinský zemědělský zákon z jiného naleziště, z roku 309 př. n. l.³

Jak je již dosti zřejmé z názvů nalezených zákonů, nepředstavují ani zdaleka kompletní qinský zákoník. Většina z těchto ustanovení se navíc nezabývá trestním právem, nýbrž správními záležitostmi. Na druhou stranu tyto zákony v sobě zahrnují i informace o pokutách, které zúčastněné osoby dostanou, pokud dané zákony nedodrží. Další komplikací pro tuto analýzu je, že pro nás zajímavá ustanovení nalezená v Shuihudi jako Ustanovení o kontrolách trestních zákonů se zachovala jenom v krátkých zlomcích. Přes všechny tyto obtíže pro nás výše uvedené nálezy představují velice významný zdroj informací o právu období Válčících států.

1. 2. Zlomky raného hanského zákoníku z archeologického naleziště

Zhangjiashan 張家山

Tyto texty byly nalezeny v roce 1983 v hrobě číslo 247 na nalezišti Zhangjiashan 張家山 (Jiangling, provincie Hubei). Podobně jako v případě qinských zákonů se jednalo o hrob úředníka, jenž se ve svém životě věnoval zákonům, medicíně, vojenství a matematice. Pokud nepočítáme úlomky, obsahoval celkem 1236 bambusových úštěpků. Pro tuto práci jsou zajímavé dvě skupiny textů: Soubor zákonů a ustanovení *Ernian Lüling* 二年律令 a soubor sporných případů *Zouyan shu* 奏讞書.⁴

2 Byly nalezeny ve stejném hrobě jakožto příloha moralizující prózy.

3 Hulšewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985.

4 Li, Xueqin; Xing, Wen. *New Light on the Early-Han Code: A Reappraisal of the Zhangjiashan Bamboo-slip*

Ernian Lüling obsahuje celkem 27 zákonů a to:

Ustanovení o přečinech *Zei lü* 賊律

Ustanovení o krádežích *Dao lü* 盜律

Ustanovení o specifikacích? *Ju lü* 具律

Ustanovení o žalobách *Gao lü* 告律

Ustanovení o zatčeních *Bu lü* 捕律

Ustanovení o útěcích *Wang lü* 亡律

Ustanovení o konfiskacích *Shou lü* 收律

Ustanovení o rozličném *Za lü* 雜律

Ustanovení o penězích *Qian lü*

Ustanovení o jmenování úředníků *Zhili lü* 置吏律

Ustanovení o dopravě *Junshu lü* 均輸律

Ustanovení o stravování se na pracovišti *Zhuanshi lü* 傳食律

Ustanovení o zemědělství *Tian lü* 田律

Ustanovení o trzích [] *shi lü* 市律

Ustanovení o poštovním systému *Xingshu lü* 行書律

Ustanovení o odpuštění roboty *Fu lü* 復律

Ustanovení o udělování odměn *Ci lü*

Ustanovení o domácnostech *Hu lü* 戶律

Ustanovení o kontrolách *Xiao lü* 效律

Ustanovení o registracích *Fu lü* 傅

Ustanovení o určování dědiců *Zhihou lü* 置後律

Ustanovení o aristokracii *Jue lü* 爵律

Ustanovení o zanedbání povinností *Xing lü* 興律

Ustanovení o robotě *Yao lü*

Ustanovení o zlatě a suknu *Jinbu lü* 金布律

Legal Texts. In *Asia Major*, Vol. 14, part 1, 2001. Taipei: Institute of History and Philology of the Academia Sinica.

Ustanovení o postech a platech *Zhi lü* 秩律

Ustanovení o písařích *Shi lü* 史律

Ustanovení o přístavech a průsmycích *Jin guan ling* 津関律

Zouyan shu 奏讞書 je souborem 22 případů popsaných celkem na 228 bambusových úštěpcích. Šlo o skutečné případy pocházející z doby mezi lety 246 př. n. l. a 196 př. n. l. Část z nich tedy pocházela ještě z období vlády dynastie Qin. Případy jsou zde seřazeny v pořadí od nejmladšího po nejstarší. Delší z nich obsahují krátké údaje o případu a důvody k žádosti (o přezkoumání), první verdikt, zvažování žádosti a rozhodnutí o žádosti.⁵ Jedná se tedy hlavně o problematické případy.

1. 3. Shangjunshu 商君書

Sestává z 26 kapitol, z nichž se dvě (16. a 21. kapitola) nedochovaly. Jednou z nich je bohužel kapitola O trestech (*Xingyao* 刑約) a u druhé není znám ani název. *Shangjunshu* je mnohem kratším dílem než Han Feizi, nevyrovná se mu ani svojí literární hodnotou. Jedná se spíše o volný soubor krátkých textů poněkud praktičtějšího charakteru. Skutečně bychom tento traktát mohli označit za praktickou legistickou příručku k vládnutí. Jako u mnohých jiných čínských děl této doby se dostáváme k otázce autorství a autenticity. Již podle názvu *Shangjunshu* – Kniha pána ze Shang (v angličtině *The Book of Lord Shang*) bychom mohli předpokládat, že ji napsal slavný qinský reformátor Shang Yang 商鞅 (390-338 př. n. l.). Jak se ale zmiňuje první překladatel tohoto textu do angličtiny Duyvendak, již za dynastie Song se objevují pochybnosti o původu tohoto textu. Tento text byl v průběhu staletí značně poškozen, ale vzhledem k některým indiciím se dá uvažovat o tom, že byl zkompilován neznámými legisty během 3. st. př. n. l. Duyvendak se zmiňuje o skutečnosti, popsané už v *Siku quanshu* (1782), že Shang Yang musel přerušit po smrti vévody Xiaoa a neměl tedy čas v té době psát knihu, přesto se hned v první kapitole objevuje Xiaovo posmrtné jméno.⁶

5 Csikszentmihalyi, Mark. *Reading in Han Chinese Thought*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006. s. 23.

6 Duyvendak, J. J. L. *The Book of Lord Shang: A Classic of the Chinese School of Law*. London: Arthur

1. 4. Hanfeizi 韓非子

Hanfeizi je pravděpodobně nejkompaktnější a nejsystematičtější sestavené dílo období Válčících států. Je to poměrně rozsáhlý text, sestávající z 55 kapitol. Ač je to svou podstatou ideologická příručka, sestavená hlavně s ohledem na panovníka (tento faktor bude velice důležitý i pro tuto práci), mezi sinologickou veřejností proslul hlavně velkým množstvím anekdot, jež prakticky všude mimo Čínu slouží dodnes jako pomůcka pro výuku klasické čínštiny. Ač se jedná o dílo velice komplexní a po všech stránkách zajímavé, možná právě kvůli jeho rozsahu existuje relativně málo překladů do západních jazyků. (O poněkud tristní situaci svědčí už jenom to, že stále snad nejužívanějším překladem je verze W. K. Liaoa z roku 1939.) V českém překladu nově vyšel překlad první části Hanfeizi sestavený L. Zádrapou.

Jen málo předcísarských textů je tak pevně svázáno s osobou autora, jemuž je připisováno. U mnohých děl doby Válčících států jsou značné pochybnosti o jejich autorství. Kniha *Hanfeizi* je však považována za více či méně autentickou, i když pochopitelně nejkritičtější badatelé mají svoje pochybnosti.

Pokud jde o osobu jejího tvůrce, můžeme se pro základní informace obrátit na *Shiji* – v kapitole *liezhuan* má Han Fei (280-233 př. n. l.) svůj zápis. V ní se praví:

韓非者，韓之諸公子也。喜刑名法術之學，而其歸本於黃老。非為人口吃，不能道說，而善著書。與李斯俱事荀卿，斯自以為不如非。非見韓之削弱，數以書諫韓王，韓王不能用。於是韓非疾治國不務脩明其法制，執勢以御其臣下，富國彊兵而以求人任賢，反舉浮淫之蠹而加之於功實之上。以為儒者用文亂法，而俠者以武犯禁。寬則寵名譽之人，急則用介冑之士。今者所養非所用，所用非所養。悲廉直不容於邪枉之臣，觀往者得失之變，故作孤憤、五蠹、內外儲、說林、說難十餘萬言。然韓非知說之難，為說難書甚具，終死於秦，不能自脫。

„Han Fei byl syn vévody ze státu Han, měl v oblibě učení o trestech, jménech, zákonech a technikách vládnutí, kořeny své filozofie hledal u Žlutého císaře a Laozi.

Probsthain, 1928. s. 80.

Byl takovým člověkem, že při mluvení koktal, nedokázal přednášet, ale dobře psal. Učil se společně s Li Siem u Xunziho. Li Si se domníval, že se Han Feiovi nevyrovná. Han Fei viděl slabost státu Han, mnohokrát varoval hanského krále, ale ten ho nedokázal využít. Proto byl Han Fei rozezlen nad vládcem, jenž se nikdy nesnažil vylepšit zákony a vládu, nikdy nevyužil své moci, aby řídil své ministry, nikdy se nesnažil učinit stát bohatým a vojsko silným a nevyhledával moudré a naopak pozdvihl prohnilé škůdce a učinil je nadřizenými. Domníval se, že konfuciáni pomocí zdobnosti matou zákony a bohatýři bojovým uměním porušují zákazy násilí. V časech volnosti jsou ceněni muži s vysokou reputací a v případě nouze jsou pak využíváni bojovníci ve zbrojích a přilbicích. Ti, kteří jsou živeni, nejsou užíváni a ti, kteří jsou užíváni, nejsou živeni. Litoval toho, že čestní a přímí nejsou přijímáni mezi zkažené ministry, pozoroval proměny vítězství a ztrát předešlých generací. Proto napsal *Osamělé rozhořčení*, *Patero škůdců*, *Vnější a vnitřní komentáře*, *Les výkladů*, *Nesnáze přesvědčování*, celkem přes sto tisíc slov. Han Fei znal obtíže přesvědčování, proto jeho práce o nich byla velice zevrubná. Nakonec zemřel v Qin. Nedokázal sám sebe vyprostit.“

Tato krátká biografie docela výstižně popisuje, čeho si autor *Hanfeizi* cenil a co tak systematicky kritizoval. Knize *Hanfeizi* se rozhodně nedá upřít velký vliv na pozdější čínské myšlení, přestože se legismus ocitl v nepřízni oficiální ideologie. Jeho síla se pak projevovala spíše v politické praxi.

2. Teoretický přístup k zákonu a trestu: Myšlenky obsažené v legistických příručkách

2. 1. Hanfeizi a tři pilíře legismu, hlavně zákon *fa* 法

V této kapitole se zaměříme na hlavní ideje legistických textů zvláště se zřetelem na jejich vztah k zákonu a trestu. Přístupy Han Feie a autorů *Shangjunshu* si jsou podobné, ale existuje zde několik menších rozdílů. V první řadě se nyní zaměříme na *Hanfeizi*, jelikož se jedná o text bohatší po myšlenkové stránce a zároveň text s méně problematickým původem.

Zřejmě bychom dělali chybu, kdybychom se dívali na Han Feie jako čistě legistického autora. Nebo abychom byli přesnější, kdybychom se na jeho názory dívali izolovaně od ostatních myšlenkových směrů období Válčících států. Text *Hanfeizi* z velké části formuloval naši představu o tom, co je to legismus, takže bychom mohli mít tendenci ignorovat vazby vedoucí mimo tuto kategorii. Vždyť legisté nebyli žádná pevná uzavřená „škola“, nýbrž škatulka vytvořená ex post (viz níže). Pokud by tedy Han Fei nečerpal od svých současníků, neměl by o čem psát. Jak už jsme se zmínili dříve, Han Feiův učitel byl konfucianec Xunzi. Tím ale Han Feiův synkretismus nekončí. Ve svém výkladu značně čerpá z technik vyvinutých stoupenci školy jmen a ač velice brojí proti různým čínským „sofistům“ má k nim vzhledem k svému obratnému využívání argumentů také jistý vztah. Na druhou stranu je v některých částech *Hanfeizi* cítit vliv Laozi. Ostatně součástí tohoto textu je i první známý komentář k *Daodejingu*.

Nyní se tedy zaměříme na základní rysy jeho učení. V *Hanfeizi* se hovoří o třech hlavních principech, jež by měl správný vládce využívat: zákon *fa* 法, techniky vládnutí *shu* 術 a „politická moc“ *shi* 勢.

Tradičně je za nejdůležitější považován princip *fa*, jenž dal i jméno legistické „škole“ *fajia* 法家. (Toto označení bylo ale poprvé použito až Sima Tanem, otcem Sima Qiana. Je třeba si uvědomit, že se ve skutečnosti nejednalo o žádnou skutečnou školu, známí legisté byli od sebe časově dosti vzdáleni. Han Fei se narodil zřejmě více než 50 let po Shang Yangově smrti.) Zákon v rámci legismu nepředstavuje neměnný

princip stanovený nebesy, bohem, přírodou či nějakou jinou silou přesahující sféry lidské moci, jedná se o flexibilní prostředek určený k udržení pořádku ve státě, stabilizování moci panovníka a maximalizaci efektivity pro vnější expanzi. Tímto charakterem pojmu *fa* se budeme zabývat později v této kapitole. Japonský badatel Endó Kan'iči považuje Han Feiův příklon k zákonu *fa* za důsledek vlivu Han Feiova učitele, jímž byl známý konfucián Xunzi. Xunzi oproti Konfuciovi kladl ještě větší důraz na obřady *li*, protože ty při jím postulované špatné přirozenosti člověka udržovaly pořádek. Od toho podle Endóa byl jenom krok k Han Feiově důrazu na zákon *fa*.⁷

Techniky *shu* přinesl do legismu Shen Buhai 申不害 (?-335 př. n. l.), sám Han Fei se o tom zmiňuje. V Hanfeizi je těmto technikám věnováno mnoho prostoru. Nemusí nás to až tak překvapovat, protože *shu* jsou právě tou věcí, která umožňuje panovníkovi, aby si držel svoje ministry od těla a zabránil jim v uzurpování moci. Jedná se o celou paletu různých technik, asi nejdůležitější mezi nimi je *xingming*- tedy porovnávání skutečnosti a označení. Han Fei v tom silně navazuje na školu jmen, ke které má ostatně zřejmě dosti blízko.

Nejnejasnější je poslední z těchto principů, politická moc *shi* 勢 převzatý od Shen Daa 慎到 (395–315 př.n. l.) Jedná se o jakousi výhodu či politickou páku, liší se od autority *quan*. Je to mnohvrstevnatý termín, proto se špatně překládá, ale zahrnuje v sobě výhodu, již poskytuje vysoké postavení. Původně zřejmě vyjadřoval strategickou výhodu ve válčení.

Han Feizi se pochopitelně věnuje třem pilířům legismu sáhodlouze. Nečiní tak však koncentrovaně a odděleně, ale v průběhu svého výkladu. Je samozřejmé, že často zmiňuje princip zákona *fa* 法, ale ještě více se věnuje technikám *shu* 術. Tento fakt nás může překvapit, protože zákon *fa* dal ostatně legismu jeho jméno, ale musíme si uvědomit, pro koho Han Fei svoji knihu psal. Je třeba mít stále na paměti, že se Han Fei obrací hlavně na panovníka, který tyto rozmanité techniky musí využívat, aby držel svoje ministry pod kontrolou. Han Fei jich zmiňuje velké množství, mezi

7 Endó, Kan'iči. Kanpiši no šisó ni cuite. In *Journal of Edogawa Women's Jr. College*, 2001, č. 16 s. 32-44. Nagarejama: Edogawa Junior College.

nejdůležitější patří *xingming* 刑名/形名.⁸

K proměnlivosti zákonů podle doby se Han Fei vyjadřuje v čtyřicáté deváté kapitole zvané *Wu du* (Patero škůdců) 五蠹. Již začátek této kapitoly nám poskytuje jasný obraz toho, jaký měl Han Fei vztah k zákonu *fa* a jakou úlohu mu přisuzoval. Kromě historického diskurzu svůj pohled vysvětloval i notoricky známou historkou o muži ze Song, zajíci a pařezu.

上古之世，人民少而禽獸眾，人民不勝禽獸蟲蛇，有聖人作，構木為巢以避群害，而民悅之，使王天下，號曰有巢氏。民食果蓏蚌蛤，腥臊惡臭而傷害腹胃，民多疾病，有聖人作，鑽燧取火以化腥臊，而民說之，使王天下，號之曰燧人氏。中古之世，天下大水，而鯀、禹決瀆。近古之世，桀、紂暴亂，而湯、武征伐。今有構木鑽燧於夏后氏之世者，必為鯀、禹笑矣。有決瀆於殷、周之世者，必為湯、武笑矣。然則今有美堯、舜、湯、武、禹之道於當今之世者，必為新聖笑矣。是以聖人不期脩古，不法常可，論世之事，因為之備。宋人有耕田者，田中有株，兔走，觸株折頸而死，因釋其耒而守株，冀復得兔，兔不可復得，而身為宋國笑。今欲以先王之政，治當世之民，皆守株之類也。

L. Zádrapa přikládá této kapitole velký význam a předkládá ji ve svém komentovaném překladu první části Han Feizi jako dodatek, dovoluji si zde tedy použít jeho překlad:

„V nejstarším dávnověku bylo lidí málo a zvířat mnoho, takže lidé neměli nad zvířaty, hmyzem a plazy navrch. Našel se jeden mudrc, který ze dřeva dělal hnízda, a tak se vyhnul všemu nebezpečí. Lidé tím byli potěšeni, učinili jej králem podnebesí a říkali mu pan Hnízdo. Lidé se živili ovocnými plody a škeblemi. Zápach syrové zvěřiny a rybiny škodil jejich žaludkům a mnoho jich z toho trpělo nemocemi. Až se našel jeden mudrc, který rozdělával oheň třením kusů dřeva o sebe, a tak se zbavili zápachu zvěřiny i rybiny. Lidé tím byli potěšeni, učinili jej králem podnebesí a říkali mu pan Zápalník. Ve středním dávnověku postihla podnebesí velká potopa a Kun s Jü prokopávali odvodňovací strouhy. Když se v pozdním dávnověku chovali tyraní Ťie a Čou násilně a nespořádaně, vydali se Tchang a Wu na trestnou výpravu. Kdyby někdo stavěl hnízda a třel o sebe dřívka v době dynastie Sia, jistě by se mu Kun a Jü smáli. Stejně tak

⁸ Zádrapa, Lukáš. *Chan-fei-C' I*. Praha: Academia, 2011. s. 67-76.

kdyby někdo kopal strouhy v době dynastií Jin a Čou, určitě by se mu Tchang a Wu smáli. Je-li tomu tak, pak když někdo v dnešní době vychvaluje způsoby Jaoa, Šuna, Tchanga, Wua a Jüa, bezpochyby se mu mudrci nové doby vysmějí. Mudrc proto není zahleděn do dávné minulosti ani se neřídí věčnými pravdami, nýbrž se zabývá úkoly dané doby a hledá jejich řešení.

Jeden člověk ze Sung pracoval na poli, uprostřed něhož byl pařez. Běžel tudy zajíc a narazil do pařezu, zlomil si vaz a byl na místě mrtvý. Načež ten člověk odložil rýč a hlídal pařez doufaje, že chytne dalšího zajíce. Dalšího zajíce však chytnout nedokázal a v Sung byl všem na posměch. Snažit se spravovat dnešní lid politikou předešlých králů je stejné jako takové hlídání pařezu.“⁹

Han Fei zde mluví všeobecně v kritice zaměřené na své hlavní ideové protivníky konfuciány a mohisty, ale přesto z tohoto textu jasně mluví jeho přístup k pravidlům ustanoveným vládcem. Každá doba je jiná a vyžaduje odpovídající řešení. Cesty předchozích vládců nám jsou k ničemu, protože předkové se nacházeli v jiné situaci než my v současnosti. Mudrc (*shengren* 聖人) tedy musí pracovat utilitárně. Pokud by se totiž choval podle pravidel předků, jednal by podle Han Feie pošetile jako zmíněný muž ze státu Song. Stejně jako se mění doba, mění se i zákony, které vedou k optimálním výsledkům. V tomto přístupu můžeme vysledovat jeden z důvodů, proč Han Fei nevěnoval konkrétní a praktické stránce zákonů zdaleka tolik pozornosti, jako bychom očekávali.

2. 2. Dvě rukojeti vládnutí v Shangjunshu a Hanfeizi

Tři „pilíře legismu“ nejsou jedinými základními pojmy, se kterými Han Fei pracuje. Dále píše o odměnách *shang* 賞 a trestech *xing* 刑, jež nazývá dvěma rukojetmi (*er bing* 二柄) vládnutí.

Následující úryvek pochází ze začátku sedmé kapitoly *Hanfeizi*:

明主之所導制其臣者，二柄而已矣。二柄者，刑德也。何謂刑德？曰：殺戮之謂刑，慶賞之謂德。

„To, čím moudrý vládce ovládá své ministry, jsou pouze dvě rukojeti. Dvě

9 Zádrapa, Lukáš. *Chan-fei-C' I*. Praha: Academia, 2011. s. 366-367.

rukojeti jsou tresty a pochvaly. Co znamenají tresty a pochvaly? Zabití a setnutí se říká tresty, odměnám a chválení se říká pochvaly.“

Han Fei zde pracuje tedy s osvědčenou metodou cukru a biče, jež je tak populární nejenom v čínské oikúmené. Pracuje tedy se stejnými prostředky jako *Shangjunshu*, jak si ukážeme na následujícím úryvku z kapitoly Odměny a tresty (*Shang xing* 賞刑):

賞刑

聖人之為國也：壹賞，壹刑，壹教。壹賞則兵無敵，壹刑則令行，壹教則下聽上。夫明賞不費，明刑不戮，明教不變，而民知於民務，國無異俗。明賞之猶，至於無賞也；明刑之猶，至於無刑也；明教之猶，至於無教也。

„Když mudrc vládne zemi, sjednotí odměny, sjednotí tresty, sjednotí učení. Jsou-li sjednocené odměny, pak vojsko nebude mít [sobě rovného] nepřítele, jsou-li sjednocené tresty, pak je konáno podle rozkazu, je-li sjednocené učení, pak podřízení poslouchají nadřízené. Vždyť díky jasným odměnám nebude plýtvání, při jasných trestech nebude poprav, díky jasnému učení nebude revolt. Lid bude znát svůj úděl a ve státě nebude neortodoxních zvyků. Vrcholem jasných odměn dojdeme k tomu, aby nebylo odměn. Vrcholem jasných trestů dojdeme k tomu, aby nebylo trestů. Vrcholem jasného učení dojdeme k tomu, aby nebylo učení.“

Podle autorů *Shangjunshu* je cílem unifikace a zjasnění odměn a trestů dosažení toho, aby jich nebylo potřeba. Pokud jsou zavedeny jasné odměny, systém je efektivní a šetří se prostředky, pokud jsou jasné tresty, působí jako odstrašující prostředek, není jich tudíž třeba často používat. Co se týče poslední pasáže tohoto úryvku zabývající se učáním, možná se jedná o taoistický vliv (či přesněji vliv Laozi), jenž je ostatně v legismu jasně přítomen.

Celkově vzato je tato kapitola naprosto převratná, co se týče vývoje sociální struktury tehdejší čínské společnosti. Její implikace jsou totiž obrovské. Sjednocení odměn totiž značí toto:

所謂壹賞者，利祿官爵，擄出於兵，無有異施也。夫固知愚，貴賤，勇怯，賢不肖，皆盡其胸臆之知，竭其股肱之力，出死而為上用也。天下豪傑賢良從之如流水。

„Když řekneme sjednotit odměny, výhody a posty by měly být přidělovány díky výkonům v armádě a ne jinak. Vždyť chytří a hloupi, bohatí a chudí, chrabří a zbabělí, schopní a neschopní budou všichni plně využívat znalosti své mysli, sílu svých končetin, půjdou na smrt a nechají se využít panovníkem. Hrdinní a vynikající, schopní a dobří v podnebesí budou následovat jako řeka.“

Odměny tedy mají sloužit k tomu, aby poddaní neváhali riskovat svůj život pro panovníka. Pokud bude příkladná služba v armádě jediným způsobem, jak zlepšit svoje sociální postavení, všichni budou bojovat chrabře.

Ještě snadněji pochopitelná bude část hovořící o sjednocení trestů:
所謂壹刑者，刑無等級。自卿相將軍以至大夫庶人，有不從王令，犯國禁，亂上制者，罪死不赦。

„Když řekneme sjednotit tresty, znamená to, že tresty neznají posty a ranky. Pokud kdokoli, od ministrů a generálů po velmože a prostý lid, neuposlechne králových příkazů, poruší zákazy země, naruší nařízení vydané panovníkem, měl by být popraven bez pardonu.“

Tato teze má ale neuvěřitelné důsledky. Tehdejší čínská, potažmo qinská společnost byla silně hierarchická, minimálně od zhouských časů existovala dosti mohutná vrstva aristokracie, která se dále dělila podle původu a seniority na mnoho dalších ranků. *Shangjunshu* ale proklamuje, že to vše by mělo být ignorováno a i ten nejvýše postavený ministr s vysokým aristokratickým titulem by měl být za přečin popraven jako ten nejposlednější zločinec. Tomu by odpovídala i anekdota o samotném Shang Yangovi, který měl být na základě vlastních zákonů roztrhán na tržišti, protože neměl svůj pas. Alespoň to hovoří pro skutečné uplatnění legistické ideologie. O tom, že reálná situace byla zřejmě jiná, budeme hovořit v kapitole zabývající se archeologickými nálezy zlomků qinského zákoníku.

S odměnami a tresty souvisí také již zmíněná technika *xingming*, tedy technika skutečnosti a označení. *Xingming* je totiž technika, která slouží pro určení toho, zdali má být člověk potrestán nebo odměněn. Tuto techniku převzal Han Fei do svého pojetí legismu zřejmě od Shen Buhaie, v *Shangjunshu* se proto neobjevuje ani jednou, ale v *Hanfeizi* je zmíněna hned osmkrát.¹⁰ V čem tedy tkví podstata této techniky? Druhý

¹⁰ Počítáme-li dohromady obě varianty zápisu.

odstavec kapitoly Dvě rukojeti z Hanfeizi praví (Používám zde Zádrapův překlad.):

人主將欲禁姦，則審合刑名者，言異事也。為人臣者陳而言，君以其言授之事，專以其事責其功。功當其事，事當其言，則賞；功不當其事，事不當其言，則罰。故群臣其言大而功小者則罰，非罰小功也，罰功不當名也。群臣其言小而功大者亦罰，非不說於大功也，以為不當名也害甚於有大功，故罰。

„Chce-li vládce zamezit nepravostem, ať prověřuje, zda pojmenování odpovídá skutečnosti a zda se slova neliší od činů. Ti, kteří jsou podřízenými, předkládají své návrhy, panovník jim na jejich základě přiděluje úkoly a soustředí se na to, aby na základě úkolů poměřoval jejich výkony. Pokud výkon odpovídá úkolu a úkol odpovídá slovům, dostanou odměnu. Pokud výkon neodpovídá úkolu nebo úkol neodpovídá slovům, jsou potrestáni. Proto jsou podřízení trestáni, když jsou jejich řeči velkolepé a výkony malé. Není to trest za malý výkon, je to trest za to, že výkon neodpovídá řečem. Potrestáni jsou podřízení i v tom případě, kdy jsou jejich prohlášení skromná, ale výkony velké. Není to tím, že by panovník neměl radost z velkých výkonů, je to kvůli tomu, že považuje škodlivý vliv řečí neodpovídajících skutečnosti za závažnější, než je dosažení velkých úspěchů. Proto je trestá.“¹¹

Jak vyplývá z tohoto úryvku, základem této techniky je poměřování skutečnosti *xing* se slovy, která byla pronesena. Skutečnost musí přesně odpovídat slovům a naopak, jinak si osoba, která je pronesla, zasluhuje trest. V tomto případě evidentně nejde o dosažení co nejlepšího výsledku a o pobízení jedince k co největšímu výkonu, jak tomu bylo u základní kategorie odměn a trestů. Důvodem, proč by měla být tato technika prováděna takovýmto způsobem, musí být snaha zachovat pořádek. Umožňuje panovníkovi, aby přinutil své podřízené, aby se chovali jako živoucí stroje a aby tedy mohl vědět, co od nich očekávat. Skoro se až zdá, že potřeba maximálního nasazení byla podle Han Feie omezena pouze na prosté obyvatelstvo, jež mělo usilovně dřít na poli a válčit.

2. 3. Nepřátelé legismu

Velkým tématem Shangjunshu a ještě více Hanfeizi je kritika různých učenců,

¹¹ Zádrapa, Lukáš. *Chan-fei-C' I*. Praha: Academia, 2011. s. 139.

kteří vlastně nejsou ničím užiteční, pouze jsou dobří v mluvení. Han Fei si na několika místech stěžuje, že v jeho době se klade přílišný důraz na vybroušené řečnické umění, ale zapomíná se na samotný obsah. To je ale poněkud paradoxní, protože to, čím Hanfeizi skutečně vyniká, je vytříbená argumentace, velice logická výstavba, bohatost konkrétních příkladů, tedy kvality, které přispívají k tomu, že jeho snaha prodat legistickou ideologii nepůsobí jako čirá demagogie.

Jinou skupinou, jež ležela Han Feiovi ležela silně v žaludku, byli samozvaní mstitelé a bohatýři *xia* 俠. Jejich hlavním problémem byl fakt, že si osobovali vykonávání práva a narušovali tak legistický model zákona vymáhaného centralizovaným státním aparátem.

Han Fei odmítá konfucianství a mohismus, v první řadě tak činí, protože se obrací zpět, do minulosti, k učení starých králů apod. Han Fei svoji kritiku zakládá na faktu, že v jeho době již bylo několik různých proudů obou z těchto učení, jejichž představitelé se nemohli dohodnout na správnosti svých postojů. V Hanfeizi se o tom hovoří na samém začátku padesáté kapitoly *Xianxue* 顯學.

Co se týče mohistů a konfucianů, je asi těžké odhadnout, jestli byli nějak postihováni qinským zákonem, nejeví se to ale příliš pravděpodobné. Zbylé skupiny ale mohly být trnem v oku qinského státu. Víme, že potulní „myslitelé“ nebyli příliš vítáni ve státě Qin a hostinský, který je ubytoval bez povolení se mohl dostat do problémů. Stejně tak všichni úředníci, kteří nedělali všechno přesně podle pokynů a zákonů státu Qin byli pokutováni. (O tom budeme hovořit v další kapitole.) A jako poslední skupina, různí bohatýři by se ve státě Qin se zlou potázali, protože státní aparát si osoboval výhradní právo na násilí a zranění či zabití někoho zbraní, pokud jste nebyli osobou, která k tomu měla oficiální oprávnění (jako např. lovec zločinců), se přísně trestalo.¹²

12 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 104.

3. Reálný obraz trestního práva ve staré Číně na základě archeologických nálezů

3. 1. Qinský zákoník v praxi

V této kapitole se budeme zabývat qinskými zákony. Musíme si uvědomit, že to, co máme díky objevu ve Shuihudi k dispozici není kompletní zákoník státu Qin. Skutečnost je taková, že nejstarší dochovaný kompletní čínský zákoník je tangský zákoník z roku 653 (v mírně pozměněné verzi z roku 725 nebo 737)

Dalším faktorem, jenž nám komplikuje zjišťování skutečné podoby qinského zákoníku je fakt, že nalezené fragmenty nebyly skoro určitě kopií originálu, ale kopií jiné kopie, od originálu vzdálené pravděpodobně několikanásobným kopírováním. Hulsewé (1997) se krátce věnuje i této problematice, zmiňuje se o tom, že ve své knize *Remnants of the Ch'in Law* předkládá 170 znaků, jež byly užity jako výpůjčky za jiné znaky, ale prohlašuje, že si nemůžeme být jistí, nakolik se jedná o běžně užívané výpůjčky a nakolik jde o chybu vzniklou při několikanásobném přepisování, kdy písař zaměnil znak za jiný znak s homofonní či téměř homofonní výslovností. Kromě toho docházelo zjevně i k chybám většího rozsahu, kdy písaři vynechali několik znaků či celý bambusový proužek. Hulsewé zmiňuje dokonce několik případů, kdy došlo k vložení jednoho ustanovení doprostřed jiného.¹³

Yongping Liu hovoří o tom, že v qinských zákonech panoval chaos. Z nalezených textů je také jasné, že rozdělení jednotlivých pravidel a ustanovení bylo dosti hrubé, některé z těchto skupin si byly obsahem velice blízké. Docházelo i k duplicitě ustanovení pod různými tituly. Nalezená ustanovení se lišila věkem, některá byla dosti stará, jiná jasně pocházela z období vlády prvního císaře. Yongping Liu tedy prohlašuje, že nemáme žádný důkaz o tom, že by qinské zákony byly někdy systematicky sebrány, revidovány či uspořádány. Všechny nalezené zákony byly evidentně používány a opisovány místním úředníky bez ohledu na věk. Vzhledem k tomu, že jak už bylo zmíněno, tvořil část nalezených textů soubor zvaný *Falü dawen* neboli Otázky a odpovědi k qinským zákonům. To pak údajně představuje důkaz, že

13 Hulsewé, A. F. P. *Qin and Han Legal Manuscripts*. In Shaughnessy, Edward L.(Ed.). *New Sources of Early Chinese History: An introduction to the reading of inscriptions and manuscripts*. Berkeley (Cal.): Society for the Study of Early China, 1997.

některé z těchto textů musely být již v době Xiho (muže, v jehož hrobě byly tyto texty nalezeny) dosti nejasné.¹⁴

Otázkou zůstává, jestli k těmto nejasnostem nepřispěly i množící se chyby při opisech. Youping Liu k této problematice také dodává, že v legistických textech existují narážky na to, že stav, ve kterém nové zákony protirečí novým, dochází ke zmatku a zneužívání úřední moci. Zmiňuje dva takové případy: *Dingfen pian* z *Shangjunshu* a Han Feiovu kritiku Shen Buhaie. V zmíněných úryvcích se praví:

Shangjunshu, kapitola *Dingfen*

今法令不明，其名不定，天下之人得議之，其議人異而無定。人主為法於上，下民議之於下，是法令不定，以下為上也。

„Pokud zákony a rozkazy nejsou jasné a jejich názvy nejsou stanoveny, lidé v podnebesí budou nad nimi moci diskutovat, ve svých diskuzích se budou lišit a nic nebude jisté. Vládce tvoří zákony nahoře a poddaní o nich diskutují dole, pak vskutku nejsou zákony a rozkazy jisté a podřízené se stane nadřízeným.“

Hanfeizi, 43. kapitola *Dingfa* 定法

申不害，韓昭侯之佐也。韓者，晉之別國也。晉之故法未息，而韓之新法又生；先君之令未收，而後君之令又下。申不害不擅其法，不一其憲令則姦多。故利在故法前令則道之，利在新法後令則道之。利在故新相反，前後相勃，則申不害雖十使昭侯用術，而姦臣猶有所譎其辭矣。

„Shen Buhai byl rádcem vévody Zhao ze státu Han. Han byl jeden ze států, do kterých se rozdělil stát Jin. Staré jinské zákony [ještě] nebyly zrušeny a nové hanské zákony vznikaly, příkazy předchozích vládců nebyly [ještě] odstraněny a příkazy pozdějších vládců již byly uloženy. Protože Shen Buhai nekontroloval zákony a nesjednocoval příkazy, prohřešků bylo mnoho. Pokud prospěch ležel v starých zákonech a předchozích příkazech, byly následovány, pokud ležel v nových zákonech a pozdějších příkazech, byly následovány také. Dokud si protirečilo staré a nové a

¹⁴ Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong: Oxford University Press, 1998. s. 203.

dřívější a pozdější se uvádělo ve zmatek, tak ač Shen Buhai desetkrát nabádal vévodu Zhaoa k užívání technik *shu*, prohnili ministři stále měli prostor ke křivení svých argumentů.“

Z těchto úryvků je jasné, že Han Fei a autor *Shangjunshu* si byli vědomi problémů vznikajících z protichůdných zákonů a snažili se těmto potížím předejít.

Rád bych upozornil na jeden detail. Yongping Liu píše, že nemáme žádný důkaz, že qinský zákoník byl někdy zkompilován a je pravdou, že nemáme žádný přímý důkaz o existenci takové kompilace, ale víme, že v Číně existovaly zákoníky již několik století před ustavením qinské vlády nad celou Čínou, víme o nedochovaném zákoníku *Xingshu* 刑書, jenž je zmíněn v *Zuozhuanu* k roku 536 př. n. l. Dále se také mluví o zákoníku *Fajing* 法經, jenž měl být vytvořen weiským reformátorem Li Kuielem v druhé polovině 5. st. př. n. l. Víme tedy, že kompletní zákoníky v Číně období Válčících států existovaly. Navíc pokud budeme považovat *Shangjunshu* za alespoň částečně autentický text, který byl vytvořen někdy během existence státu Qin, víme, že v té době existovaly osoby, kterým myšlenka vytvoření kompletního redigovaného zákoníku nebyla cizí. O takovémto přístupu se ostatně píše na jiném místě ve výše zmíněné kapitole Dingfen pian:

法令皆副置：一副天子之殿中...

„Zákony by všechny měly být uloženy, jedna kopie v paláci syna nebes...“

一歲受法令以禁令。天子置三法官；殿中置一法官，御史置一法官及吏，丞相置一法官，諸侯郡縣皆各為置一法官及吏，皆比秦一法官。郡縣諸侯一受禁室之法令，并學問所謂。

„Jednou ročně obdrží zákony pro zákazy a rozkazy. Syn nebes ustanoví tři úředníky pro zákon. Jednoho uvnitř paláce, jednoho v úřadu *yushi* s jedním úředníkem *li*, jednoho v úřadu vrchního ministra. Ve všech okresech a komandériích aristokratů jednoho a jednoho úředníka se soudní pravomocí *li*, všude jako v Qin jednoho úředníka pro zákon. Tak všechny okresy a komandérie a lenní knížata obdrží zákon z archívu a ti, kteří budou mít dotazy, se na ně obrátí.“

Díky těmto textům tedy víme, že existovala myšlenka sjednoceného zákoníku a sjednoceného systému šíření zákona. Vzhledem k nespolehlivosti takovýchto spisů při

zjišťování skutečného stavu věcí v praxi si ale nemůžeme být jistí, zda zákoník skutečně vypadal takto a jak docházelo k jeho distribuci.

Jaké postihy ale čekaly na zločince, byli-li dopadeni ve státě Qin? Z objevených textů je jasné, že Qinové měli celou řadu různých trestů pro různá provinění. Velkou část z nich zabíraly nucené práce. (Qinové se podle legistické teorie pokoušeli evidentně využít svoji pracovní sílu na maximum.) Dalším způsobem byly různé formy „mrzačení“, které se často s nucenými pracemi kombinovaly. Obsahovaly několik stupňů, od prostého oholení vousu, tetování až po useknutí obou chodidel. Je pravděpodobné, že Qinové asi neusekávali celá chodidla, protože tím by odsouzené jedince učinili nezpůsobilými k prakticky jakékoli těžké práci. Celkový výčet „mrzačení je takovýto: oholení vlasů a vousu, tetování, useknutí nosu, useknutí levého chodidla a useknutí obou chodidel (tento nejtěžší trest je známý pouze z hanských zdrojů). Všechny tyto tresty platí pro těžší kategorie zločinců- *chengdan*, *guixin* a *lichen*. U *sikou* a *hou* nejsou záznamy o jejich zmrzačení.¹⁵

Pokud jde o popravy ve státě Qin, můžeme vysledovat několik typů: setnutí na tržišti *qishi*, poprava *zhe* tradičně popisována jako roztrhání mezi vozy, pak také čtvrcení, pak tzv. „hanobení za živa“ *sheng lu* (nevíme přesně jak vypadalo), a *zhan*, což podle Hulsewa mohlo odpovídat hanskému *yao zhan*, což bylo přeseknutí v pasu. Kriminálníci stížení leprou byli topeni.¹⁶

Součástí trestů bylo i vyhnanství. Nejednalo se o vyhnanství, kde by trestanci nebylo dovoleno vkročit na půdu státu Qin, šlo o jeho převezení do jiné, často okrajové, části státu. Oblíbeným místem bylo bývalé Shu (dnešní Sichuan), které stát Qin dobyl v roce 316 př. n. l. Opět je poněkud nejasné, o jak vážný trest se jednalo. Je znám případ, kdy se hovoří o doživotním vyhnanství, ale na druhou stranu víme, že u úředníků sestávalo, že byli posláni za přečin do vyhnanství, ale nebyl jim odebrán ani jejich titul a po jisté době se zase do státní správy vrátili. Pokud došlo k vážnému porušení povinností mohli být odvoláni *fei*, což snad mohlo znamenat doživotní odvolání.¹⁷

15 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 15.

16 Ibid. s. 14.

17 Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong

Naneštěstí není dosud úplně jasné, jaké bylo postavení jednotlivých skupin odsouzcenců zmíněných v tomto zákoníku. Je však aspoň zhruba vysledovat jejich „hierarchii“: Mezi nucenými pracemi byla nejtěžší kategorie *chengdan* 城旦¹⁸ (stavitelé hradeb) pro muže a *chong* 舂 (mlatky rýže) pro ženy. Dále následovali *guixin* 鬼薪 (sběrači dříví) a *baican* 白粲 (třídíčky bílé rýže)¹⁹. *Lichen* 隸臣 (služebníci) a *qie* 妾 (služky) Další pak byli *sikou* 司寇 (hlídači zločinců) a *hou* 候 (strážci). Už překlady těchto termínů jsou v některých případech dosti komplikované. Také není zřejmé, zda a za jakých podmínek docházelo v státu Qin mezi těmito skupinami k transferu, víme pouze, že někteří *chengdan* se stali *sikou*, takže vlastně strážili další „stavitele hradeb.“²⁰

Není také známo, zda tyto tresty byly doživotní, či stejně jako u dynastie Han pouze na určitou dobu. Hulsewé se kloní k prvnímu názoru, mnozí čínští autoři spíše k tomu druhému.²¹ Otázkou je, zdali to není prostě opakování tradičního pohledu, že Qinové byli „krutí“. Pokud ale nebude nalezeno více částí qinského zákoníku, či jiné prameny hovořící o qinském právním systému, nebudeme mít jistotu, jak vypadal skutečný stav věcí.

Také relativně pokrokovým prvkem bylo to, že qinské zákony rozlišovaly mezi neplánovaným zabitím nebo ublížením na zdraví např. ve rvačce a předem plánovanou vraždou.²²

Postihy za plánované ublížení na zdraví byly mnohem těžší než ublížení na zdraví, jež nebylo plánováno. Tento fakt je doložen v zákonech z Shuihudi:

„Osoba použije jehlu, dlouhou jehlu nebo šídlo. Jestliže tato jehla, dlouhá jehla nebo šídlo někoho zraní, jaký [trest] má být vyměřen? Pokud k tomu došlo v neplánovaném boji, zasluhuje si to pokutu dvou brnění, pokud šlo o vražedný záměr,

Kong: Oxford University Press, 1998.s. 223.

18 Není jasné, co zde dan znamená.

19 Thesaurus linguae sericae poskytuje jiné vysvětlení: Sběračky věci určených pro obřady

20 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 15-16.

21 Ibid. s. 16-17.

22 Ibid. s. 8.

zasluhuje to tetování a učinění stavitelem hradeb.²³

Tento úryvek jasně dokládá, že v qinských zákonech bylo zřetelně rozlišováno mezi zločiny podle záměru pachatele. Qinským zákonodárcům tedy nešlo pouze o výsledek činu (tedy zranění nebo zabití), ale také o okolnosti, které vedly k těmto výsledkům. V tomto ohledu se tedy qinské právo nelišilo od práva moderního.

Jak qinský zákoník kategorizoval porušení zákona? Qinský zákoník rozděloval přečiny do dvou kategorií oficiální udání *gong shi gao* 公事告 a neoficiální udání *fei gong shi gao* 非公事告. Podle jednoho odstavce v *Falü dawen* bylo rozdělení takovéto:

D86²⁴: „Co je oficiální udání? Co je neoficiální udání? Zabití a zranění s vražedným záměrem či krádež [cizího majetku] je oficiální [udání]. Když dítě okrade svého otce nebo matku nebo když otec či matka bez povolení zabijí, zmrzačí nebo oholí svoje děti a stejně tak své otroky mužského nebo ženského pohlaví, nejedná se o oficiální udání.“²⁵

V oblasti zločinů v rámci rodiny, tedy neoficiálních udání podle terminologie předchozího úryvku, se zdá být hrozný zmatek. Jednotlivé články v *Falü dawen* si navzájem protirečí. Yongping Liu se domnívá, že to může být způsobeno postupným vývojem qinského práva.(podrobněji níže) Dovolím si zde tedy ocitovat všechny důležité pasáže.

D87: „Udání děti žalujících svého otce či matku či otroků žalujících svého pána jsou neoficiální udání, nemají být přijata. Co znamená neoficiální udání? Když pán bez dovolení zabije, zmrzačí či oholí své děti nebo své otroky, to je neoficiální udání. Pokud někdo, i když toto udání není přijato, stejně podá žalobu, žalující bude potrestán. Když byl trest již proveden a další osoba to žaluje, to si také nezasluhuje přijetí.“²⁶

D88: „Co se týče trestání členů domácnosti, jde o domácí zločiny za otcova

23 Ibid. s. 142.

24 Zachovávám zde označení pro jednotlivé pasáže, jež používá Hulsewé.

25 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 148.

26 Ibid. s. 148-149.

života, pokud jsou udány po otcově smrti, toto udání nemá být přijato. Co znamenají domácí zločiny? Když otec zabije osoby, stejně tak v případě otroků a je to žalováno po otcově smrti, toto nemá být šetřeno.²⁷

D89 „Co znamenají domácí zločiny? Když otec a syn žijí společně a syn zabije či zraní otroky a dobytek svého otce nebo je ukradne a někdo to oznámí po otcově smrti. Toto nemá být přijato, tomu se říká domácí zločiny....“²⁸

D56: „Zabití dítěte bez povolení je trestáno tetováním a učiněním chengdanem nebo mlatkou rýže chong. Když je dítě novorozené a má divné věci na těle nebo je deformované, jeho zabití není považováno za zločin. A když je dítě narozeno a jeho tělo je celé a nemá žádné divné věci? Jenom z důvodu, že někdo má mnoho dětí a nepřeje si, aby žilo, nepozvednout je (tak se tradičně vyjadřovalo přijetí dítěte) a zabít je, jak to má být potrestáno? To je zabití dítěte.“²⁹

Již po prvním přečtení je jasné, že spolu tyto výroky nesouhlasí. Na jednu stranu se v D86 tvrdí, že když rodiče zabijí své děti, nejedná se o oficiální udání. V D87 se pak praví, že neoficiální udání nemají být přijata, pokud žalující strana pokračuje se stížnostmi i po zamítnutí úřady, má být dokonce potrestána. V D56 je ale těžce trestáno i zabití novorozence. Následně je v *Falü dawen* zaváděn další termín *jiazui* 家罪. Tyto „domácí zločiny“ jsou ale v úsecích D88 a D89 charakterizovány odlišným způsobem. V jádru se shodují na tom, že zločiny spáchané za otcova života nemají být trestány po jeho smrti. V D88 se zdá, že se jedná o ochranné opatření pro pozůstalé, kteří nemají být postihováni za zločiny svého zemřelého otce, ale to nesouhlasí s obrazem v D89, kde se jedná o zločiny spáchané na zemřelém otcí. Yongping Liu tvrdí, že v případě *jiazui* se jedná o vysvětlení pro staré zákony, kterým ani sám autor nerozuměl. V rozdílu mezi D86, D87 a D56 vidí rozpor mezi starými zákony ve státu Qin a novými zákony, jež postupně odebraly pravomoce na trestání členů rodiny, které náležely tradičně hlavě rodu. Yongping Liu to považuje za důkaz postupné monopolizace vykonávání práva státem.³⁰ Liu se domnívá, že v Qinském

27 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 149.

28 Ibid. s. 149.

29 Ibid. s. 139.

30 Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong

zákoníku jsou jasné známky toho, že se právo trestat členy rodiny (klanu) postupně přesouvá od hlavy rodiny (či klanu) k státu samotnému, který si na vykonávání spravedlnosti začíná činit nárok.³¹ Je zřejmé, že podle některých zákonů měla hlava rodiny právo požadovat i nejtvrdší tresty pro svoje potomstvo za přečiny proti synovské oddanosti. Hlava rodiny (obvykle otec) mohla žádat o vyhnanství pro svého syna, učinění *chengdanem* a dokonce i popravu. Zajímavostí ale je, že pokud šlechtic vykonal těžší trest na svém dědici bez toho, aby měl oficiální povolení, byl trestně postihnuteľný.

Je samozřejmě dosti možné, že Yongping Liu má (alespoň částečnou) pravdu, ale jak sám uznává, text *Falü dawen* byl ve špatném stavu, šňůrky svazující bambusové úštěpky byly úplně rozpojené a dávat tak text dohromady muselo být velice obtížné.³² Autor si klade otázku, zda nebylo možné, že v této části sestavování došlo k nějaké chybě?

Hulsewé ve své poznámce k D86 uvažuje tak, že pokud zločiny spáchané na dětech nemohly být ohlašovány dětmi a otroky a ostatními (Hulsewé se domnívá, že šlo o osoby mimo rodinu/domácnost.). Podle něj tedy tyto zločiny mohly ohlašovat pouze starší osoby rodiny, jinak by pravidlo z D56 nebylo použitelné vůči svobodným osobám. Problémem této teorie je identita těchto „starších členů pachatelovy rodiny.“ Pokud zločin spáchal otec, mohla proti němu svědčit jeho manželka? Teoreticky by samozřejmě mohlo jít o jeho rodiče, ale jednalo se podle qinského práva o členy jedné rodiny? Qinský zákon bojoval proti vytváření velkých rodů, členy jedné domácnosti měli být rodiče, děti a otroci. Kde by se pak vzali tito starší členové?

Dalším „překvapením“ v qinském zákoníku je rozdíl v postihování prostých poddaných a aristokracie (nebo spíše osobami, jež držely titul v systému titulů zavedeném Shang Yangem). V předchozí kapitole jsme si ukázali, že *Shangjunshu* požadovalo stejné tresty pro všechny, stejně jako měl podle legendy Shang Yang. To se ale, zdá se, neslučuje s realitou qinského zákona ve 3. st. př. l. Jako příklad rozdílů mezi zacházením s různě postavenými osobami nám opět poslouží několik úryvků z

Kong: Oxford University Press, 1998. s. 230.

31 Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong: Oxford University Press, 1998. s. 230.

32 Ibid. s. 228

nalezených textů.:

C3: „... odstranit ze seznamu obyvatelstva. [Osoby se šlechtickým titulem] *shang zao*³³ a vyšším budou učiněny sběrači dříví *guixin* a [ty s aristokratickým titulem] *gongshi* a nižším budou zmrzačeny a učiněny stavitelem hradeb *chengdan*, ustanovení o potulných učencích.“

D164: „Když se potomek vládnoucího rodu, který nedrží šlechtický titul, má vykoupit z potrestání zmrzačením, je s tím možné nakládat jako s *gongshi*, který vykupuje oholení vousu? Je to dovoleno.“

D40: „Držitel titulu *shang zao* A ukradl ovci. Předtím, než jeho případ byl posouzen, křivě obvinil jinou osobu, řka: „Ukradl prase.“ Jak má být odsouzen? Zaslouhuje si to nechat ho v celku (nemrzačit ho) a učinit ho *chengdanem*.“

Z článku C3 jasně vyplývá, že byl značný rozdíl v trestu mezi osobami, jež držely vyšší aristokratické tituly a mezi nejnižší aristokracií a prostým lidem. Člen vyšší aristokracie unikl zmrzačení, přestože spáchal stejný zločin, a navíc byl potrestán lehčí formou nucených prací než jeho níže postavení současníci. (To mohlo fungovat jako motivace pro lidi, aby se snažili tyto tituly získat pomocí služby státu.) S osobou spřízněnou s vládnoucím rodem se nakládalo mnohem šetrněji než s nejnižší aristokracií, přestože tato osoba neměla aristokratický titul a spáchala zřejmě mnohem závažnější zločin. Tím evidentně teorie o rovnosti před zákonem padá.

Dalším velice zajímavým prvkem qinského zákoníku byl fakt, že velice těžce postihoval něco ,co bychom asi dnes nazvali zločinným spiknutím. Čím více osob se na zločinu podílelo, tím těžší byly postihy. Důležitá hranice byla, zdá se, opět 5 osob. (Rozdíl byl markantní, pokud společně pět mužů ukradlo byt' jen jednu minci, jejich levá noha byla amputována. Pokud se ale jednalo o méně než pět mužů, mohli být jenom posláni do vyhnanství.)³⁴ Ostatně číslo pět bylo v qinském zákoníku důležité. Po pěti byly také organizovány rodiny do notoricky známého systému vzájemného ručení, doklady toho máme hlavně v *Falü dawen*. Do těchto skupin bylo rozděleno veškeré prosté obyvatelstvo. Pět nejbližších sousedů tvořilo jednotku, která na sebe

33 Druhý nejnižší aristokratický titul ve státě Qin.

34 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s.120.

měla dohlížet a zároveň se také chránit. Pokud byl člen této skupiny napaden, ostatní členové mu byli povinni pomoci. Pokud tak neučinili, byli potrestáni, trest jim byl ale prominut, když sousedovo volání o pomoc nemohli slyšet. Zároveň měli oznamovací povinnost, pokud spáchal zločin některý ze členů jejich rodiny (ve státě Qin byly rodiny malé, pouze hlava rodiny, manželka, jejich děti a otroci) nebo někdo z pětičlenné skupiny. V případě, že o zločinu věděli a neohlásili ho, mohli být potrestáni stejně jako pachatel sám. Je také známo, že muži z Qin byli zařazeni do pětic v rámci armády a při veřejných pracích, ale není jisté, zda se jednalo o stejné pětice *wu* jako v případě rodin.

Qinský zákoník však nebyl jen plný těžkých nucených prací a amputací. Praktikoval i mnohem mírnější formy trestu. Úředníci byli často za svoje menší přečiny veřejně napomínáni. Otázkou zůstává, jak vážně tento trest brali. Jak těžkou pohanou pro ně byla ztráta tváře? Úředníci, stejně jako prosté obyvatelstvo, na sebe měli dohlížet. Tedy pokud se jeden z nich provinil, často byli potrestáni (např. pokutou) i jeho kolegové a nadřízení. Yongping Liu to vysvětluje faktem, že lidé byli pro posty nižších úředníků doporučováni a bylo za ně ručeno příslušnými dohlížiteli. Ti byli zase doporučováni velitelé komandérií a jejich zástupci. Osoba, která doporučila provinivšího se úředníka tak byla spoluzodpovědná za jeho přečiny. Tímto způsobem byli nadřízení nuceni bedlivě dohlížet na své podřízené.³⁵

Úředníci z komandérií se pochopitelně zabývali správou sýpek, censem obyvatelstva a psaním zpráv o stavu věcí pro centrální úřady, ale v neposlední řadě měli za úkol prosazovat dodržování zákonů. V oběžníku velitele komandérie Tenga, jenž byl nalezen v Xiho hrobě, se hovoří o důležitosti tohoto úkolu, jenž považuje za nejdůležitější z povinností úředníka v komandérii. Teng si zde stěžuje na svoje podřízené, kteří neznají nebo záměrně nedodržují qinské zákony a varuje je před takovýmto jednáním.³⁶ Prosazování přísného qinského zákona v příhraniční komandérii, která nebyla součástí qinského státu příliš dlouho, nemohlo být jednoduché.

Úředníci v komandériích byli tou nejnižší instancí, která mohla vykonávat

³⁵ Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong: Oxford University Press, 1998. s. 225.

³⁶ Ibid. s. 210.

soudnické pravomoce. V rámci komandérie mohli přikázat zatčení a výslech osoby a stejně tak zasedat jako soudci pouze velitel komandérie (*xianling*) a jeho zástupce (*xiancheng*). V textech *Fengzhen shi*, které nám poskytují úžasný vhled do praktické stránky qinského práva, se jako osoba řídící vyšetřování a procedurální záležitosti objevuje hlavně *xiancheng*. Dá se to vysvětlit tím, že je jeho hlavní povinností zřejmě bylo vyšetřování případů a nakládání se zločinci, ale protože v tomto textu chybí informace o finálních rozhodnutích ohledně těchto případů, dá se uvažovat nad tím, že *xiancheng* měl na starosti procedurální záležitosti v trestním řízení a prošetřené případy pak předkládal k rozhodnutí samotnému veliteli komandérie. Ohledně této otázky si stále nemůžeme být jisti.³⁷

Důležitými osobami při vyšetřování a trestním řízení byli vesničtí stařešinové *lidian*. Ti měli povinnost oznamovat zločiny a podezřelá úmrtí v jejich vesnici (např. sebevraždy). Byli přítomni pečetení majetku zemřelého a měli za úkol potvrdit přítomnost všech známých částí majetku zemřelého.³⁸

Obyvatelé státu Qin měli všeobecně řečeno oznamovací povinnost- pokud odhalili nějaký přečin byli povinni ho oznámit. V některých případech mohli dostat i odměny. Na druhou stranu se qinští úředníci evidentně snažili zabránit lživým udáním. Pokud někdo lživě obvinil jiného člověka ze zločinu, sám byl potrestán tak, jak by byl potrestána lživě nařčená osoba. Pokud by byla například zmrzačena a učiněna *chengdanem*, to stejné se stalo udavači.

Za menší přečiny např. ve státní správě (tedy hlavně pro úředníky) byly jasně stanovené pokuty. Není bez zajímavosti, že pokuty nebyly stanoveny v penězích, ale ve vojenském vybavení – běžně šlo o štíty či celá brnění. Samozřejmě je pak těžké určit, jakou hodnotu měly tyto pokuty, avšak orientace qinského státu na válku je z toho docela zřejmá. O tom, že ve státě Qin byly ukládány pokuty v brnění se dozvídáme i z Han Feizi (35. kapitola, Vnější pokladnice rčení *Waichushuo youxia*):

秦昭王有病，百姓里買牛而家為王禱。公孫述出見之，入賀王曰：「百

37 McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

38 Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong: Oxford University Press, 1998. s. 210.

姓乃皆里買牛為王禱。」王使人問之，果有之。王曰：「訾之人二甲。夫非令而擅禱，是愛寡人也。夫愛寡人，寡人亦且改法而心與之相循者，是法不立；法不立，亂亡之道也。不如人罰二甲，而復與為治。」

„Král Zhao z Qin byl nemocen, vesnice prostých lidí koupila krávu a obětovala ji za něj. Gongsun Shu vyšel ven [z paláce] a uviděl to. Vrátil se a gratuloval králi: Prostý lid, tedy všichni ve vesnici koupili krávu a obětovali ji za vás. Král někomu přikázal, aby se na to poptal a byla to pravda. Král řekl: Každý dostane pokutu 2 brnění. Vždyť pokud kladou obětiny a není jim to přikázáno, tak mne milují. Jestliže mne milují, budu muset měnit zákony a starat se o to co chtějí. Takto zákon neobstojí. Když zákon neobstojí, to je cesta nepokoje a strastí. Nevyrovná se to pokutě dvou brnění a znovu je upokojím.“

Tento příběh je nejenom zajímavý jako anekdota, zároveň potvrzuje, že některé příběhy obsažené v Han Feizi se skutečně zakládají na historické realitě.

Osoby, které měly zaplatit pokutu a neměly dostatek prostředků mohly svoji pokutu odpracovat účastí na veřejně prospěšných pracích. Tyto osoby měly v čase setí a prothávání dovoleno vrátit se na 20 dní domů. Hulšewé se proto domnívá, že tito dlužníci svůj dluh odpracovávali ve svých domovských komandériích.³⁹

Dalším zajímavým prvkem qinského trestního zákoníku byla možnost vykoupit jinou osobou. Dozvídáme se o tom v jednom z ustanovení o sýpkách:

„Když si služebník (možná by bylo vhodnější zde použít slova otrok) přeje být vykoupen dvěma dospělými osobami, má mu to být povoleno. Pokud přestárli, kteří mají být odvoláni pro vysoký věk, nebo malí o výšce pěti stop či méně a stejně tak služky si přejí být vykoupeny jednou osobou, má to být povoleno. Pro vykoupení mají být použiti vždy muži, ti, kteří vykupují, jsou učiněni služebníky. Ženy účastníci se vyšívání a výroby oděvů nesmí být vykoupeny. Co se týče osob v pohraničních komandériích, mají být vráceni do registru obyvatelstva své komandérie.“⁴⁰

Je tedy vidět, že jedinci, kteří se provinili zřejmě nižšími přečiny, měli možnost vykoupit se ze svého područí pomocí jiných osob- zajímavé je, že ti, pomocí kterých

39 Hulšewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s.67.

40 Ibid. s. 45.

byli vykoupeni, museli být dospělí muži. Neméně zajímavým faktem je to, že ženy, které pro stát vyšivaly nebo tkaly oděvy, vykoupeny být nesměly. Byl jich snad ve státu Qin nedostatek? Byly jejich služby příliš cenné, aby si stát mohl dovolit jejich ztrátu? Pro vykoupení blízkých osob ze služby (či snad otroctví) bylo také možno se vzdát dvou aristokratických hodností. Za osvobození jiných osob bylo dovoleno vyměnit i aristokratický titul gongshi získaný za zásluhy v boji.⁴¹

Díky textu z hrobky v Shuihudi zvanému *Fengzhen shi* máme také mnoho informací o průběhu vyšetřování trestných činů v qinském státě. *Fengzhen shi* jsou totiž modelovými příklady, podle kterých by mělo vyšetřování probíhat. Konkrétní jména jsou zde nahrazena znaky náležícími mezi nebeské kmeny (*jia, yi, bing...*), jež byly od pradávna používány také k určování pořadí a při vyjmenovávání, jako v tomto případě. Co jsme se tedy dověděli z těchto modelů? Qinské úřady používaly velice pokročilé postupy pro zjišťování okolností a požadovaly jasné zaznamenání okolností spáchání zločinu. To začínalo již při výslechu. V mnoha ohledech se nám může qinský zákoník jevit velice moderní, i přes tak často proklamovanou krutost, v něm můžeme nalézt i na tu dobu ohleduplné prvky. Například v případě, když je někdo vyslýchán, se k mučení mělo přistupovat až jako k poslednímu prostředku v případě nutnosti. Taková přiznání byla pak považována za méněcenná. Vyhrožování zatčenému bylo považováno za nejhorší způsob vymáhání přiznání. Asi nemůžeme qinské zákonodárce považovat díky tomu za lidumily. Důvod tohoto nařízení mohl být zcela pragmatický. Jako povětšinou realisticky smýšlející byrokrati si určitě uvědomovali, že takovým přiznáním nelze příliš věřit. Při vyšetřování tedy měli úředníci postupovat přesně takto:

„Když se dotazuješ jednotlivých stran v případě, nejdříve musíš vyslechnout všechno, co chtějí říci a musíš to zaznamenat. I když víš, že lže, nepřerušuj ho a nevyslychej jej okamžitě. Když jeho výroky byly úplně zaznamenány a není již třeba žádné vysvětlování, vyslechni ho s vyšetřovateli. Při výslechu ještě jednou naslouchej a zapiš v celku jeho vysvětlení, ještě jednou prozkoumej další [body], které jsou nedostatečně vysvětleny a znovu jej ohledně nich vyslechni. Pokud jsi ho vyslechnul

41 Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975.* Leiden: E. J. Brill, 1985. s. 83.

tak, jak to jenom šlo, a on lhal opakovaně, pokud změnil to, co řekl, ale nepřiznal se, pak, pokud zákon odpovídá výslechu bitím, proved' výslech bitím. (Zdá se, že z výslechu bitím byly vyjmuty některé skupiny jako děti, starci a možná některé další skupiny jako těhotné ženy, slepí hudebníci a trpaslíci.) Pokud provádíš výslech bitím, je třeba vytvořit dokument, jenž praví: Přepis: Protože X opakovaně změnil, co řekl a nepodal žádné vysvětlující prohlášení, vyslechli jsme X bitím.“⁴²

Qinští úředníci prováděli několikanásobné výslechy, které musely být kompletně zaznamenány. K bití přistupovali až v posledním případě, a když k němu přistoupili, museli to také úředně zaznamenat. Zdá se tedy, že ve státě Qin ve 3.st. př. n. l. byla vyvinuta i v oblasti kriminalistiky pokročilá byrokracie, jež musela produkovat obrovské množství písemností.

Qinští úředníci často pečtili majetek obviněného, z modelového příkladu se zdá, že požadovali při popisu tohoto majetku velkou přesnost:

„Pečetění a hlídání: Přepis z okrsku X: V souladu s dokumentem zástupce z komandérie X: Zapečetili jsme rodinný přebytek A, prostého muže náležejícího k vesnici X, jenž je vyšetřován, a jeho ženu, děti, služebníky mužského a ženského pohlaví, oblečení, vybavení a domácí zvířectvo.

- Obydlí A a jeho rodinní členové.

Jedna střecha, dvě vnitřní místnosti, každá se dveřmi, pokoje i obydlí jsou pokryty taškami, co se týče plně vzrostlých stromů, je zde deset morušovníků u brány.

- Jeho žena X uprchla a neúčastnila se pečetění.
- Dítě, dospělá žena X, jež ještě není provdaná.
- Dítě, nedospělý muž X, 6 stop a 5 palců vysoký⁴³.
- Služebník mužského pohlaví X; služebník ženského pohlaví, nedospělá X.
- Jeden pes mužského pohlaví.
- Několikrát jsme se tázali vesnických starších X a X, *gongshi* X a X z Aovy pětičlenné skupiny, zda zde bylo něco dalšího, co by mělo být zapečetěno a hlídáno a zda X a ostatní nebyli nedbalí, nezapsali to do dokumentu a nebyli

42 McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

43 Zhruba 150 cm.

tedy vinni.

X a ostatní všichni prohlásili: Toto je veškerý zapečetěný majetek A. Není zde nic dalšího, co by mělo být zapečetěno. Okamžitě svěř zapečetěný majetek A X a ostatním. Mají za úkol ho hlídat střídavě s ostatními vesničany a čekat na rozkazy.⁴⁴ Je vidět, že kromě zcela pochopitelných součástí této zprávy, jako jsou členové domácnosti a budovy, jsou v tomto dokumentu zaznamenány i stromy (U morušovníků je to ale snad pochopitelné, vzhledem k jejich hospodářskému významu pro produkci.) a dokonce i pes (Je otázkou, proč nebyl stejně jako zbytek domácího zvířectva vynechán z podrobného seznamu.). Kromě věcí, které na seznamu překvapivě jsou, existují i položky, jež na něm nečekaně chybí. Tím myslím hlavně peněžité majetek. Neměl snad obžalovaný A žádné peníze? Nebo je vyšetřovatelé nepovažovali za důležité uvést? Jistě bychom mohli fabulovat o tom, že pana A přivedl právě nedostatek peněz na dráhu zločinu nebo že jeho peníze stihl již někdo mezitím „zachránit,“ což by nám ale v zkoumání qinského zákona nikterak nepomohlo.

Ještě podrobnější byl popis v případě, kdy došlo k trestnému činu vraždy.

„Udání A, lovce lupičů v místě X zní: V místě X v oblasti pod mojí jurisdikcí byl nalezen neidentifikovatelný muž se svázanými vlasy, jenž zemřel na následky násilí. Přišel jsem o tom informovat.

Zápis vedoucího úředníka X: Spolu s vězeňským sluhou X a A jsem ho okamžitě ohledal. Mrtvola mužského pohlaví se nacházela v domě X s hlavou obrácenou k jihu, ležící rovně a hledící vzhůru. V levém rohu hlavy X se nacházela rána způsobená čepelí v jednom místě, na zádech na dvou místech, všechny vertikálně k týlu, všechny byly dlouhé 4 palce s krví smíšenou⁴⁵ a všechny jeden palec široké. Všechny rány odpovídaly sekeře. Krev vytékala jak z mozkovny, tak ze spánků a zpoza očních jamek znečišťující týl hlavy a zemi, nedala se určit délka a šířka. Zbytek těla byl intaktní. Šaty byly z látky bez proužků, suknice a kabátec. Rovné řezy v zadní části kabátce byly provedeny čepelí ve dvou místech. Zadní část kabátce a prostředek suknice byly ... znečištěny krví, odpovídajícím způsobem řezným ranám. Na západ

44 McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

45 Význam nejasný.

od muže ležel pár lakovaných qinských páskových bot, jedna byla více než 6 bu od muže, druhá 10⁴⁶. Vzali jsme boty a nasadili jsme je muži a seděly mu. Země byla tvrdá a nemohli jsme rozlišit stopy pachatele. Muž byl urostlý, světlé pleti, 7 stop a 1 palec vysoký⁴⁷, jeho vlasy byly dvě stopy dlouhé. Na břicho měl dvě staré jizvy od moxy. Od místa, kde muž ležel to bylo k stanovišti X 100 bu, k polnímu přístřešku C, prostého muže z vesnice X to bylo 200 bu.⁴⁸

Přikazujeme A přikrýt onoho muže jeho suknicí a pohřbít ho v místě X, necht' čeká na rozkazy. Vezměte s sebou onen kabátec a boty a přineste je do soudní kanceláře. Vyslechněte osoby na stanovišti lovce A a C kvůli zjištění dne smrti a zda jej někdo slyšel volat: „Přepadení!“⁴⁹

Qinští vyšetřovatelé samozřejmě neměli k dispozici moderní metody odhalování pachatelů vyvinuté v posledních 200 letech jako např. daktyloskopie, ale musí se jim přiznat, že dokázali detailně popsat scénu zločinu. Samozřejmě musíme počítat s tím, že toto byl idealizovaný modelový příklad a ne všichni qinští vyšetřovatelé se nacházeli na takovéto úrovni, ale přesto je vidět, že Qinové již měli dobrý teoretický základ pro ohledání místa činu. Popsali tak jak osobu zavražděného včetně oděvu a osobních měr, tak zranění na základě kterých zahynul. K tomu bylo popsáno i místo, na kterém bylo tělo nalezeno včetně nejbližšího lidského osídlení. Díky zmínce o stopách víme, že Qinové užívali stopařské umění pro vypátrání pachatelů.

U dalšího případu, kdy šlo zřejmě o sebevraždu, zkoumají vyšetřovatelé podrobně stav těla, aby určili, jestli se skutečně jednalo o sebevraždu či ne. Po podrobném zkoumání těla a přesvědčení se, že se jedná o sebevraždu, vyslechnou sousedy, protože sebevražda přece musí mít motiv. Současný vyšetřovatel by nepostupoval jinak.

Qinové zřejmě také měli potíže s paděláním mincí. Svědčí o tom tento zápis: „A a B, prostí muži z vesnice X, spoutali a přivedli muže C a D, 110 nových mincí a

46 Zhruba 8, respektive 14 m.

47 164 cm

48 138, respektive 276 m.

49 McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

dvě sady forem na mince. V udání stojí: C potajmu lil tyto mince a D při lití pomáhal. A a B zatkli C a D, prohledali jejich dům a získali tyto peníze a formy. Přišli a přinesli je s sebou.⁵⁰

I cizoložství nebo spíše některé typy sexuální styku mimo manželství byly ve státě Qin trestány. Svědčí pro to případ, kdy byli předvedeni muž a žena za tuto činnost. Velice tvrdě byl trestán incest. Pokud spolu měly děti stejného otce ale jiných matek pohlavní styk, byly popraveny na tržišti. Víme také, že služebník, který si vymohl na svém pánovi sex násilím, byl potrestán stejně jako služebník, který udeřil svého pána. Bohužel ale nevíme, jak byli služebníci, kteří udeřili svého pána, trestáni.⁵¹

Fengzhen shi nám vskutku poskytují mnoho fascinujících detailů o vyšetřování ve státě Qin. Co však bohužel neobsahují, jsou tresty, jež byly uvaleny na pachatele zmíněné v těchto modelových případech. *Fengzhen shi* byly evidentně texty určené pro vyšetřovatele a zapisovatele, ne pro qinské soudce.

Z doby rané dynastie Han pochází nález velice podobného dokumentu. Jedná se o *Zouyan shu*, text nalezený v Zhangjiashanu. Část z případů obsaženém v tomto dokumentu jsou skutečnými případy pocházejícími ještě z doby dynastie Qin. Případ, kterým se zde budu podrobněji zabývat spadá ještě do období před sjednocením Číny, jde o případ č. 17 pocházející z roku 245 př. n. l. Bohužel se jím nemohu zabývat v jeho úplnosti, protože je velice obsáhlý a komplikovaný. Jedná se o případ hudebníka jménem Jiang, který byl potetován a učiněn *chengdanem*, protože byl obviněn na spoluúčasti na krádeži jednoho kusu hovězího dobytka. Jiang ale požádal o přezkoumání. Po úvodu do případu následuje prvotní nález, podle kterého se Jiang spolčil s mužem jménem Mao, který byl polapen s ukradeným zvířetem. Mao byl nucen několikrát měnit výpověď, protože ho ostatní svědectví usvědčila, že lže. Jiang nakonec podle prvního vyšetřování Maovu výpověď potvrdil a byl za svoji spoluúčast potrestán.

Dále následuje Jiangova žádost. V ní tvrdil, že od začátku prohlašoval, že je

50 McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

51 Ibid.

nevinen, ale vyšetřovatel ho mučil bičováním a tak raději pod tlakem přiznal, že se na krádeži podílel. Zkoumání odhalilo, že Jiang skutečně má na zádech mnoho šrámů po zásahu bičem. Další vyšetřování odhalilo, že Mao obvinil Jianga na spoluúčasti na krádeži, protože byl opakovaně bičován vyšetřovatelem Tengem, jenž nevěřil, že by Mao byl schopen krádež spáchat sám. I Mao měl na zádech velké množství ran od biče. Jiang se nemohl účastnit krádeže, protože vykonával veřejné práce místo jiného muže, což žena onoho muže potvrdila. Úředník Teng prohlásil, že Mao byl bičován, protože lhal. Ostatní úředníci pracující na tomto případě prohlásili, že nevěděli, že Mao obvinil Jianga křivě.

Výsledkem šetření bylo tedy to, že Jiang se na krádeži dobytka nepodílel. Vyšetřovatel to oznámil vězeňskému správci a uložil mu, aby Jianga propustil a učinil ho *yinguanem* (*yinguan* 隱官 „skrytý úředník“ odkazuje na osoby, kterým byl prominut trest a kteří byli chráněni před veřejností, Hulsewé to vykládá jako jméno místa, kde byli ukrýváni.) Jeho pohyb byl omezen jeho vlastním slibem na oblast Yu. Jeho žena a děti byly tou dobou již prodány a místním úředníkům bylo uloženo je vykoupit zpět. Za všechno jeho majetek, který byl prodán, byl odškodněn.⁵²

Kromě toho, že jsme se z tohoto textu dozvěděli prozaickou informaci o tom, jaký byl trest za krádež jednoho kusu hovězího dobytka, odhalil nám mnohem více podstatnějších informací. V první řadě nyní víme, že trestanci měli i v qinském právním systému právo se odvolat proti rozhodnutí byrokratického aparátu, dokonce i po vynesení rozsudku. Další podstatnou informací je fakt, že qinští úředníci byli ochotni se tímto podnětem zabývat a že se ve všech fázích drželi protokolu a vše poctivě zaznamenali. Samozřejmě můžeme prohlásit, že se jedná o případ modelový, tudíž všechny náležitosti v něm musí být v pořádku, aby mohly sloužit k poučení dalších úředníků. Většina tohoto textu je jasná, ale je zde několik problémů. Jaký byl vlastně status osob zvaných *yinguan*? Proč qinští úředníci nenechali Jianga prostě jít? Pokud *yinguan* byly osoby, které byly chráněny před veřejností, znamená to, že potetovanými trestanci bylo v qinské společnosti silně opovrhováno i po jejich propuštění? Jistě zajímavá je i skutečnost, že rodinní příslušníci trestanců byli

⁵² Csikszentmihalyi, Mark. *Reading in Han Chinese Thought*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006. s. 29-35.

prodávání, což evidentně platilo i o manželkách – což vede k dalším otázkám o postavení žen v tehdejší společnosti. Evidentně mohly být prodány, pokud se jejich manžel provinil, ale podle jedné zmínky se zdá, že mohly vlastnit majetek, tudíž je otázkou, do jaké míry vlastně byly závislé na svém choti.

Celkově byl stát Qin považován pozdějšími čínskými autory za polobarbarský a jako už jsme zmiňovali, výraz krutí Qinové se stávají obvyklou frází. Pokud necháme stranou obrovské množství násilí a krutosti na bitevním poli (v čemž si ale tehdejší čínské státy neměly co vyčítat) a zaměříme se na správu vlastního obyvatelstva, jak si bude „totalitní“ a „legistický“ stát Qin vést v porovnání s jinými starověkými státy? Nejdříve jsem se domníval, že jako dobrý příklad nám poslouží zákoník athénské politiky Draakóna, jenž v západním světě proslul svojí přísností a krutostí (viz stále ještě užívaný výraz „drakonické zákony“). Ale i v případě tohoto zákonodárce ze 7. st. př. n. l. se potýkáme s podobným problémem jako u qinských zákonů. Většina jeho zákoníku se totiž nedochovala. Věřím ale, že se ostatní čínské státy té doby státu Qin v brutalitě mnohdy vyrovnaly. Se slušným zacházením s prostým obyvatelstvem se jistě nedalo počítat ani u nich.

3. 2. Chuské zákony- zákony státu mimo sféru vlivu legismu

Pokud porovnáme to, co jsme zjistili z archeologických pramenů ze státu Qin, s tím málem, co bylo objeveno v nepříliš vzdáleném a o necelých sto let starším hrobu hodnostáře náležejícího ke státu Chu, zjistíme několik rozdílů. V textech napsaných na bambusových úštěpcích ze státu Chu se dozvídáme o relativně složité hierarchii, o procedurách s přesně stanovenými termíny, o tom, že stát Chu se také snažil o kontrolu obyvatelstva pomocí přesných registrů stejně jako tomu bylo v Qin. To, že s tím mělo také problémy svědčí texty nalezené v hrobce č. 2 v Baoshanu. Jednalo se o záznamy případů, kdy byly porušeny pravidla zápisu do registru. To vše působí dosti podobně záznamům ze státu Qin. (Jak poznamenává Susan Weld, obě tato naleziště jsou od sebe vzdálena jen několik stovek km a Shuihudi se nacházelo na území, které před qinským zábohem bylo hluboko ve státu Chu.) Zdá se také, že úředníci museli spory a případy

vyřešit v určité časové lhůtě. V chuských textech se však nemluví o mučení vyslýchaných, jednotlivé strany si samy k soudnímu řízení přiváděly své svědky (i ve velmi velkých počtech, což mohlo situaci komplikovat.), velký důraz byl kladen na starobylou instituci přísahy, což by mohlo opět ukazovat na pověst Chu jako státu prodchnutého spiritualitou a vírou v nespočet duchů.⁵³

3. 3. Zákony rané dynastie Han

Jak už bylo v této práci zmíněno mnohokrát, jsou naše znalosti o předtangských zákonících velice omezené. Platí to bohužel i o zákoníku dynastie Han, což je až s podivem, vzhledem k tomu, že tato dynastie vládla Číně po čtyři staletí. Jako u qinského zákoníku nám ale značně pomohl archeologický nález z roku 1983 z Zhangjiashanu.

Podle tradičního pojetí, měl být tvůrcem zákonů rané dynastie Han Xiao He, schopný služebník prvního císaře Liu Banga. Ban Gu tvrdí, že sestavil *Jiuzhang lü*, ale nepodává žádné detaily. Sestavovatelé *Jin shu* poskytují poněkud přesnější popis. Xiao He měl vzít Li Kuiův *Fajing*, Kánon zákonů v šesti svazcích, který byl také z větší části přejet i Shang Yangem a k tomu měl sám vytvořit tři svazky správních zákonů o odvodech (*xing*), stájích (*jiu*) a domácnostech (*hu*). Tak měl vzniknout hanský zákoník. Tento pohled na zákony za rané dynastie Han byl přijat dalšími císařskými kronikami i mnoha moderními badateli.⁵⁴ To se ale ukázalo jako velmi nepravděpodobné. Nejstarší záznamy o hanských zákonech *Jiuzhang lü* vůbec nezmiňují. Xiao He držel nepříliš důležitou pozici v hraničních komandériích, tedy byl na podobném postu jako Xi pohřbený ve Shuihudi. Je tedy poněkud pochybné, jestli by dokázal sestavit celý zákoník.

Důležitým vodítkem ke skutečnému stavu je pro nás tedy texty nalezené v Zhangjiashanu. Stejně jako u qinských zákonů z Shuihudi se nejedná o celý zákoník, spíše jenom o jeho části, kterými se mohl zabývat majitel hrobu, ve kterém byly nalezeny. Vzhledem k tomu, jak se Hanové vůči Qinům vymezovali, nás možná

53 Weld, Susan. *Chu Law in Action: Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan*. In Major, John S. (Ed.) *Defining Chu: Image and Reality in Ancient China*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2004.

54 Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development*. Hong Kong: Oxford University Press, 1998. s. 252-253.

překvapí, jak úzce navazují nalezená ustanovení na některá z ustanovení státu Qin. Mnohdy mají i stejné názvy.

Li a Xing uvádějí devět ustanovení, jejichž názvy se shodují, a dvě, která sice nejsou mezi 18 qinskými z Shuihudi, ale jsou zmíněna v jiných dokumentech nalezených na tomto místě. V stejné práci dokazují na příkladě Ustanovení o zemědělství Tian lü, že rané hanské zákony byly často jednoduše upravenými kopiemi zákonů qinských, některé pasáže byly dokonce identické.⁵⁵ Na druhou stranu bychom asi měli být opatrní v případě tohoto zákona, protože ten obsahuje výrazně nelegistické prvky a není tedy nejtypičtějším příkladem qinského zákoníku. Hulsewé se domnívá, že jde o pravidla typická pro celou čínskou kulturní sféru, s paralelami už v kapitole *Yue ling* Knihy obřadů. Pro tuto bakalářskou práci zabývající se převážně legistickým vlivem v čínských zákonech by bylo šťastnější, kdyby Li a Xing ve své práci zvolili jinou pasáž. Na druhou stranu nám Tian lü poskytuje jiný důležitý důkaz. Jak jsme zmínili na začátku této kapitoly, měl Xiao He na počátku dynastie Han uspořádat pro mladý hanský stát původně qinské zákony do Ustanovení o devíti kapitolách. Tian lü ale mezi nimi nebylo. Xiao He tak nemohl být tvůrcem hanského zákoníku. Dalším faktem hovořícím proti tomu, je skutečnost, že Ustanovení o stájích a parcích a Ustanovení o domácnostech, které měl Xiao He napsat, existovala již v qinském období. Měli-li je raní Hanové, zcela určitě je převzali od Qinů. Tento soubor faktů nás vede přímo k domněnce, že hanský zákoník obsahoval qinských vlivů mnohem více, než by se na počátku zdálo.

Proč hanští autoři nepřiznali původ zákoníku své doby? Samozřejmě zde je možnost, že o něm nevěděli, ale jak příhodně shrnul Mark Csikszentmihalyi:

„S ranými dynastiemi Qin a Han je často nakládáno jako s jednou formativní fází v čínské císařské historii, ale jsou stejně často vykreslovány jako opaky v dialektickém historickém procesu. To neplatí jenom o moderních historiích, dokonce i hanské záznamy se liší v míře a povaze qinského vlivu. Protože se mnozí hanští autoři ospravedlnit státní monopol na násilí a odlišit svoje použití zákona od předchozí dynastie, míra kontinuity mezi qinským a hanským právním systémem byla dlouho

⁵⁵ Li, Xueqin; Xing, Wen. New Light on the Early-Han Code: A Reappraisal of the Zhangjiashan Bamboo-slip Legal Texts. In *Asia Major*, Vol. 14, part 1, 2001. Taipei: Institute of History and Philology of the Academia Sinica.

problémem v diskuzích o politice a vládě.⁵⁶

Hanský zákoník se ale od qinského v průběhu svého vývoje postupně odchyloval. Jednou z hlavních změn bylo postupné zmírňování trestů, zvláště pokud se jedná o fyzické tresty. Pokud budeme předpokládat, že učinění obviněného *chengdanem* či jiným typem „státního otroka“ bylo za dynastie Qin na doživotí, jak tvrdí mnozí čínští a japonští badatelé, můžeme za zmírnění považovat již ustavení délky těchto trestů na omezenou dobu několika let za každý stupeň za dynastie Han. To je však pouze domněnka. Potvrzeným zmírněním trestů bylo však zrušení fyzických trestů jako amputace končetin, nosu atd. v roce 167 př. n. l. Místo toho byli odsouzení odsouzeni k určitému počtu ran holí odstupňovanému podle závažnosti provinění a i počet ran se postupem času snižoval.⁵⁷ Zdá se tedy že hanský zákoník se pomalu vzdaloval legistické myšlence tvrdých trestů, jež tak propagovaly spisy *Hanfeizi* a hlavně *Shangjunshu*.

56 Csikszentmihalyi, Mark. *Reading in Han Chinese Thought*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006. s. 23.

57 Hulsewé, A. F. P. Ch'in and Han law. In Twitchett, Denis; Fairbank, John K. (Ed.). *The Cambridge History of China: Vol. 1 The Ch'in and Han Empires, 221 B. C. - A. D. 220*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Závěr

V průběhu této práce jsem se pokoušel o porovnání obrazu, jenž nám poskytují legistické normativní texty s obrazem, jaký nám poskytují zlomky staročínských zákoníků odhalené v druhé polovině 20. století. V průběhu této práce jsem se potýkal se dvěma hlavními problémy. Prvním z nich byl pochopitelně nedostatek ověřitelných informací o tehdejší právní systém. Na druhou stranu ovšem díky zmíněným archeologickým nálezům nyní víme mnohem více než před např. 40 lety. To mi umožnilo v této práci vyvrátit několik zažitých omylů o právu konce období Válčících států. Přísloušně krutí Qinové se při vymáhání zákonů nelišili příliš od prvních zástupců následující dynastie Han. Navíc hlavním prostředkem užívaným proti zločincům a pachatelům přestupků nebyly popravy, nýbrž nucené práce za těžší přečiny a pokuty za ty lehčí. I mučení zatčených osob bylo považováno za něco, čemu se měl správný vyšetřovatel pokud možno vyhnout. Pokud byl někdo odsouzen nespravedlivě, měl možnost se proti rozsudku odvolat dokonce i po začátku výkonu trestu. Trestanec mohl být také vykoupen jinými osobami či zřeknutím se aristokratických titulů. Na druhou stranu pravdou zůstává, že Qinové v případě těžších zločinů přistupovali i k mrzačení trestanců. Nemůžeme také samozřejmě zapomenout na to, že qínský stát tvrdě a nevybíravě kontroloval své obyvatelstvo s cílem dosáhnout co největší efektivity. Otázkou je, zdali pozdější dynastie byly v tomto ohledu o mnoho lepší. I stát zasažený legistickou ideologií mnohem méně, tedy Chu, se pokoušelo o přísnou kontrolu svého obyvatelstva. I ono mělo pokročilý procedurální systém, můžeme se tedy domnívat, že tyto charakteristiky mohly být společné všem státům čínské kulturní sféry.

Druhým problémem byla skutečnost, že se spolu v mnoha ohledech mívají legistické normativní texty a realita odrážející se v zákonech. Nejde ani tak o otázku ideové nekompatibility, zákony státu Qin v mnoha ohledech odpovídají ideovým záměrům legistických normativních textů: Zákony jsou sepsány (I když je otázkou,

jestli byly sepsány v kompaktní formě redigovaného kompletního zákoníku.), tresty jsou tvrdé a odměny jsou jednoznačně určeny, úředníci jsou odpovědní za své chyby, domácnosti a prostí muži jsou zařazeni do pětic, v rámci kterých na sebe navzájem dohlížejí, je možné získat šlechtické tituly za zásluhy hlavně v boji atd. Potíž je v tom, že se legistické texty nevěnují příliš zákonům konkrétně. To platí zvláště o *Hanfeizi*. Han Feiův výklad a svět praktického práva ve státě Qin byly od sebe dosti vzdálené.

Proč se Han Feizi nevěnuje zákonům konkrétně? V první řadě pro Han Feie nejsou konkrétní zákony důležité. Zákon *fa* není ontologickým principem, nejedná se o pilíř, na němž stojí universum, není to neměnná konstanta. Han Fei v jedné ze svých základních pouček nabádá politiky, aby se nechovali podle příkladů dávných králů. Doba se změnila a s ní se změnily i potřeby a vhodné postupy pro dosažení cílů. Proto i zákony, jež mají být sice jasně definovány, nejsou neměnné. I ony se mění podle momentální potřeby státu.

Důležité je i to, pro koho Han Fei svoji knihu psal. Han Fei se zabýval hlavně panovníkem a jeho ministry, členy privilegované vrstvy, níž sám patřil. Proto je tedy panovník hlavním objektem jeho zájmu a tedy i osobou, pro níž je text *Hanfeizi* určen. Panovník byl hlavním zákonodárcem, který sám byl zákonem jenom málo svázán. Panovník vydával zákony s pomocí svých ministrů, aby tím dosáhl svých cílů. Mohl tedy tyto zákony kdykoli změnit. Han Fei tedy jednoduše pracuje na všeobecné teorii vládnutí, kterou by takový vládce mohl upotřebit.

Dalším faktorem může být také samotná osoba Han Feie. Pokud se budeme držet informací, které nám podává Shiji, Han Fei nikdy nedostal skutečnou příležitost projevit své schopnosti v praktické politice. Přestože měl velice urozený původ, ve státu Han žádnou hodnost až do doby těsně před svou smrtí neobdržel. Ač jistě měl na svou dobu jistě výjimečně dobré vzdělání jeho praktické zkušenosti byly mizivé. Je tedy možné, že praktické politice se ve svém spise příliš nevěnoval, protože o ní ve skutečnosti tolik nevěděl a raději se soustředil na oblast, ve které se cítil nejlépe, které rozuměl, tedy teoretickému diskurzu.

Ať už byly důvody jakékoli z těchto textů se dozvídáme mnoho o myšlenkovém životě jejich doby, o jejich ideologii, o rozvoji logiky, argumentace a řečnického

umění, ale jenom málo o zákonech, jež řídily běžný život ve staročínských státech.

Současná úroveň poznání o staročínských zákonech má daleko k dokonalosti. Ale domnívám se, že v příštích letech se naše znalosti ještě velmi rozšíří. Vzhledem k tomu, jaké obrovské množství psaného materiálu musely starověké čínské byrokracie vyprodukovat, věřím, že v budoucnu bude nalezeno ještě mnoho rozsáhlých textů, o jejichž existenci dnes nemáme ani ponětí.

Bibliografie

Csikszentmihályi, Mark. *Reading in Han Chinese Thought*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006.

Duyvendak, J. J. L. *The Book of Lord Shang: A Classic of the Chinese School of Law*. London: Arthur Probsthain, 1928.

Endó, Kan'iči. Kanpiši no šisó ni cuite. In *Journal of Edogawa Women's Jr. College*, 2001, č. 16 s. 32-44. Nagarejama: Edogawa Junior College.

Hulsewé, A. F. P. Ch'in and Han law. In Twitchett, Denis; Fairbank, John K. (Ed.). *The Cambridge History of China: Vol. 1 The Ch'in and Han Empires, 221 B. C. - A. D. 220*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Hulsewé, A. F. P. *Remnants of Ch'in Law: An annotated translation of the Ch'in legal and administrative rules of the 3rd century B. C. discovered in Yün-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975*. Leiden: E. J. Brill, 1985.

Hulsewé, A. F. P. Qin and Han Legal Manuscripts. In Shaughnessy, Edward L. (Ed.). *New Sources of Early Chinese History: An introduction to the reading of inscriptions and manuscripts*. Berkeley (Cal.): Society for the Study of Early China, 1997.

Li, Xueqin; Xing, Wen. New Light on the Early-Han Code: A Reappraisal of the Zhangjiashan Bamboo-slip Legal Texts. In *Asia Major*; Vol. 14, part 1, 2001. Taipei: Institute of History and Philology of the Academia Sinica.

Liao, W. K. *The Complete Works of Han Fei Tzu. Vol. 1*. London: Arthur Probsthain, 1939.

Liao, W. K. *The Complete Works of Han Fei Tzu. Vol. 2.* London: Arthur Probsthain, 1959.

Liu, Yongping. *Origins of Chinese Law: Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong Kong: Oxford University Press, 1998.

McLeod, Katrina C. D.; Yates, Robin D.S. Forms of Ch'in Law: An Annotated Translation of Feng-chen shih. In *Harvard Journal of Asiatic Studies*, June 1981, Vol. 41, No. 1, s. 111 – 163. Cambridge (Mass.): Harvard-Yenching Institute.

Weld, Susan. Chu Law in Action: Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan. In Major, John S. (Ed.) *Defining Chu: Image and Reality in Ancient China.* Honolulu: University of Hawaii Press, 2004.

Zádrapa, Lukáš. *Chan-fei-C' I.* Praha: Academia, 2011.